

EKONOMİK VE SOSYAL TARİHÇİLİKTE KÜLTÜR TARİHÇİLİĞİNE: HER ŞEYİN TARİHİ!

Ertan Eğribel - Ufuk Özcan

Tarih bilimi/bilinci kendisine konu aldığı tarihi olaylar gibi tarih içinde oluşmuş bir bilgi sistemidir. Kendi doğuş ve gelişme koşulları tarafından etkilendiği için tarih bilgi ve açıklamalarının da kendi gelişmesi içinde yeniden değerlendirilmesi zorunludur. Tarih bilgileri tarihi koşullar ve ilişkiler içinde bir anlam kazanmaktadır. Bu nedenle tarih anlayışlarının hangi deneylerin hangi düzeyde ürünleri olduğu belli tartışmayı veya hesaplaşmayı gerekli kılmaktadır. Günümüzde giderek sosyoloji de tarih disiplinleri içinde egemenlik kazanan kültürel çalışmalar anlayışının da aynı çerçevede değerlendirilmesi, hangi ilişki ve koşulların, tecrübelerin ürünü olduğunun açılığa kavuşturulması ve tutumunun belirtilmesi gerekir. En sonda söyleyeceğimizi baştan söylemekte yarar var. Tarih ve kültür konusunda XIX. yüzyıldan bu yana çeşitli toplum bilimleri disiplinleri tarafından ortaya konan geniş bir literatür vardır. Kültür ve uygarlık ayrımı ile bu tartışmalarda Türk sosyolojisinin de tarih ile ilişki kurmaya çalışan geniş bir eğilim söz konusudur. Esas olan günümüz çalışmalarının bu geçmiş literatür ile bağı ve bu literatürden ne yönde farklılaştığıdır. Bu nedenle kültürel çalışmalar ile toplumbilimleri arasındaki ilişkinin serüveninin temel yönünün ve ne yönde farklılaştığının ortaya konması önem kazanmaktadır. XIX. yüzyılda Kıta Avrupasında geçerli olan eleştirel tarih ve kültür anlayışı XX. yüzyılda Anglosakson bir çerçevede yeniden yorumlanmış, giderek Amerikancı görünüm almıştır. Bu yeni yöneliş içinde günümüzde bütünsel tarih anlayışlarından kopuk, gündelik yaşamın her düzeyinde tarih-dışı, toplum-dışı yeni bir tarih ve sosyoloji anlayışı egemen hale gelmiştir. Bu yeni anlayış tarih ve kültür konusunda geçmişte ortaya çıkan tartışma ve açıklamaların genişlemesi, sonuçlanması,

yeni bir anlayışın ortaya çıkması biçiminde değildir, geçmiş açıklamalardan kopma veya bağımsızlaşma biçiminde, tarihe ve kültüre yönelik antici yeni bir tavrın ürünüdür.

XX. yüzyılda modern tarih anlayışı Batı dünya egemenliği ve Batı içi sorunlarla ilişkili olarak biçim kazanmıştır. Batı-dışı toplumların denetimi ve yönetiminin de aynı ilişkiler içinde çözümlenmek istenmesi Batı-merkezli tarih anlayışlarına geçerlilik kazanmıştır. Dünya tarihinin birliği, dünyanın geleceği ve tarihin alacağı biçim bu açıdan ilgi çekmiştir. XIX. yüzyılda tarih görüşünde bir genişleme ve evrensellik iddiası olsa bile bu gerçekte Batı dünya egemenliğinin yaygınlaşmasını belirtmektedir. Aynı dönemde Batı'da yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıkan sosyoloji ile tarih arasında bu yönde bir ortaklık vardır. XIX. yüzyılda Batı'nın bazı bilgiler aracılığı ile toplum olaylarına, topluma giderek tarihe yön verme ve bu yönde etkili olabileceği anlayışı modern tarih ve sosyoloji anlayışının temelini oluşturmuştur. Basit ve sınırlı toplum olaylarından yola çıkılsa bile toplumlara istenen yönün kazandırılacağı inancı toplum aracılığı ile tarihe yön verileceği görüşünün de yaygınlık kazanmasına neden olacaktır. Sosyoloji kuramları gerçekte tarih açıklamalarından başka bir şey değildir. Sosyalizm anlayışı da kendisini bilimsel olarak yeniden biçimlerken tarih görüşüne üstünlük vermiştir. Bu açıdan Marxizm geçerli sosyalizm anlayışı olarak egemenlik kazanmıştır. Çoğu ülkede tarihçiler, Marx'ı bir çıkış noktası olarak görme yaklaşımını benimsemişler; kimi zaman ulusçu, devletçi, enternasyonalist kaygılarla, değişik tarih görüşlerinden hareketle Marx düşüncesine yeni yorumlar getirmişler, teorinin klasik sınırlarını zorlayarak Batı içinde farklı çıkarlara göre çeşitlendirmişlerdir. XIX. yüzyılda Alman tarihçilik anlayışı evrensel tarih anlayışına karşı eleştirilerle Batı içinde kendi çıkarlarını gündeme getirmiştir. Sadece siyasi düzeyde değil Alman felsefesi, hukuk anlayışı ve kültür konusunu ele alış biçimiyle evrensel Batı uygarlık anlayışına karşı eleştirel bir tutum almışlardır. Bu görüşler olaylara bir yaklaşım biçimi olarak kalmamış önemli siyasi tutumlar da getirmiştir. Marxism'in de önemi siyasi boyutundan kaynaklanmaktadır. Sosyolojide de aynı yönde bir eğilim vardır. Ancak kendini marxizme karşı tanımlarken siyasi yönünü gereğince göstermekten kaçınmıştır. Bunda sorunların çözümünün toplumun veya bireylerin toplum olaylarına ve düzene uyumu ile sorunların aşılabileceği inancı bulunmaktadır. Farklı çıkarları ve farklı görüşleri reddetmeden bir arada tutma çabası yöntem tartışmalarına canlılık kazandırmıştır. Tarih yazımında da farklılıklar reddedilememektedir. Farklı yöntemler, farklı bakış açıları ele alınan konularda bir genişlik de sağlamış görünmektedir. Ancak bu genişlik giderek Batı içi çelişkilerin, farklı çıkarların çözüm olmadan uzlaşmasıyla belirsiz bir yığına dönüştüğü için işe yarar olmaktan çıkmıştır. *"Her şeyin tarihi"* anlayışı modern tarih ve toplum anlayışının, tarihin birliği, gelecekte alacağı biçim tartışmalarının sonuçlanmadan tükenmesi, sınırına varmasıdır. Tarihin ve sosyolojinin ağırlığının azaldığı hatta sonundan söz edilen bir dönemde *"kültürel çalışmalar"*

öne çıkararak tarihten edebiyata sosyolojiden iletişime çeşitli toplum bilimleri disiplinleri içinde etkili olmuştur. Günümüze modern toplum bilimleri örgütlenmesinin tartışılması ve kültürel çalışmalar temelinde yeni bir akademik örgütlenmeden söz edilmesi bu nedenledir. Artık olayları, toplumu ve giderek tarihi yönlendirme veya toplum sorunları üzerinde etkili olmaktan vazgeçildiği için toplum olayları ve tarih bilgileri bir yandan bütünsellikten uzaklaşırken, aynı anda tarih ve toplum sorunları üzerinde etkili olma çabası da vazgeçilmiştir. Tarihe yön verme, verili düzeni ve ilişkileri aşmak yerine pekiştirme çabası artık tarihi bir bütün olarak kavrama ve işleyişine bir açıklama getirme çabasını da anlamsız hale getirmiştir. Dünya tarihinin birliği, dünyanın geleceği ve alacağı biçim tartışma konusu olmaktan uzaklaşmıştır. Batı insanı ile Batı dışı insan bir tutulmadığı gibi Batı toplumları ile Batı dışı toplumlar da bir tutulmayacaktır. Üzerinde yeni bir varsayım yada kuram oluşturabilecek tek gerçek her düzeyde farklılıkların mutlaklaşması olacaktır. Kültür tarihçiliği ve kültürel sosyoloji veya diğer disiplinleri de kapsayacak biçimde kültürel çalışmalar bu yönde bir ağırlık kazanacaktır. Sosyoloji ve tarihte kültürel çalışmaların ağırlık kazanması tarih ve toplumla ilgili yeni bir bakış açısı ve tutumun ürünüdür.

XIX. yüzyılda Batı merkezli modern tarih ve toplum anlayışı marxismi de kapsayacak biçimde egemendir. Ancak yüzyılın sonlarından itibaren her iki yönelişe karşı güçlü itirazlar belirmeye başlamıştır. XX. yüzyılda yeni tarih yazımında marxizmden ayrışma kaygıları görülmektedir. Özellikle Annales ve New Left tarihçilerinin kendilerini tarihsel materyalizm mirasını üstlenmiş Sovyet tarihçilerinden ayırt etme özel gayretleri göze çarpmaktadır. Bu nedenle, tarihsel sosyoloji denildiği zaman Sovyet tarihçilerinin çalışmalarından söz edilmemesi, bir anlamda Batı marksistlerinin, marxizmle ilişkileri sorgulanacak düzeyde olsa bile bu alanda kurdukları hegemonyanın bir göstergesidir. Marx'ın XX. yüzyıl tarihçiliği üzerinde eleştirel etkilerini göz önünde bulunduracak olursak, geniş bir literatür karşımıza çıkacaktır. Bu etki doğrudan olmasa bile marksist tarihyazımı XX. yüzyılda Fransa'da Annales tarih okulu ile bir biçimde uzlaştırılacaktır. Okulun Marc Bloch ve Lucien Febvre gibi ilk kurucuları dışında, sonraki üyeleri, Fernand Braudel, Georges Lefebvre, Albert Soboul ve Georges Duby önde gelen isimlerdir. Özellikle Bloch'un *Feodalizm* ve Braudel'in *Maddi Uygarlık ve Kapitalizm* ve *Akdeniz* başlıklı çalışmaları XX. yüzyıl tarihçilik anlayışına bu yönde yeni boyutlar getirmiştir. "*Toplumsal ve ekonomik tarihçilik*" adı verilen bu tarihçilik anlayışı siyasal tarihçiliğin, egemenlik-iktidar ilişkileri analizinin önüne çıkarılmaktadır. Bir tarihçi okul tarafından siyasal tarihçiliğin -hele XX. yüzyılda- küçümsenmesinde bir tuhafılık olsa gerektir. Paris 1940 yılında Nazilerce işgal edildiğinde Annales okulu mensuplarının tarihin biçimlenmesinde siyasal faktörün ve egemenlik ilişkilerinin öneminin farkına varmaları gerekirdi. Ancak öyle olmamıştır. Bu okulun çalışmalarında çıkan sonuç Amerika'nın keşfi sonrası kurulan yeni ilişkilerle geleneksel tarih anlayışıyla birlikte modern tarih an-

layışının da tüketilmesidir. Tarihin ve toplumun gelişmesini iktisadın veya kurumların gelişmesi biçiminde görme anlayışının yerini giderek bütünden bağımsız sonsuz tikelliklere dayalı kültür özellikleri almıştır.

XX. yüzyılın başlarından itibaren 1960'lara kadar Batı'da *Ekonomik ve Sosyal Tarihçilik* revaç bulmuştur. Bu yeni akımda marxizmin etkisi büyüktür. Bu yeni tarihçilik anlayışının gelişiminde Fransız Annales Okulunun etkisi belirleyici olmuştur. Böylece XX. yüzyılın başlarından itibaren siyasal tarihçilik gözden düşmüş, saray tarihçiliği ve devlet arşivleri hor görülmüştür. Bunun sosyolojide özellikle Batı içi sorunlar temelinde gündeme gelmesinde Frankfurt Okulu önemli bir rol üstlenmiş giderek modern tarih eleştirisi temelinde yeni bir anlayışın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Frankfurt Okulu tarafından geliştirilen kültür eksenli teori, ekonomik ve sosyal tarihçilikten oldukça farklı bir düzlem getirmişti. XX. yüzyılda Batı sosyalizminin Marx'ın doktrininin farklılaşan yeni yönelişler içine girdiğini görüyoruz. Yeni dönemde pek çok Batılı Marksizm yorumcusu Marx'ın tarih görüşünden kaçınmış ve başka, yan temalarla ilgilenmişlerdir. Bunda sosyalizmin artık düzen eleştirisi olmak yerine bir devlet ideolojisi olması da önemli bir rol oynamıştır. Sözcüleri Lenin, Marx'ın ilgilenmediği ölçüde "ulusal sorun"la ve emperyalizm konusuyla ilgilidir. Stalin ve Trocki'nin kaygıları da artık sosyalizmin uygulamalarıyla ilişkilidir. Reel sosyalizm için artık sorun iç çelişkiler değildir, dış çelişkilerdir. Buna karşılık henüz sosyalist olmayan Batı ülkelerindeki sosyalistler için sorun iç çelişkilerdir, dış siyasetteki sorunlar iç sorunları ve çelişkileri daha da artırmaktadır. Ancak esas tartışma Marx'ın konularından yola çıkmakla birlikte tarihten bağımsız olarak ele aldıkları kültür konusundadır. Eleştirel teori"-nin kurucuları olarak da anılan Frankfurt Okulu mensupları kültürel analizleri tarihi, siyasi ve ekonomik analizlere yeğ tutmuşlardır. Elbette siyasi, tarihi, ekonomik olayları küçümsememektedirler, ancak toplum olaylarına, topluma ve tarihe bir amaç/değer yüklenmesi yeni sorunlara neden olduğu için bu yönde açıklamalardan ve tartışmalardan uzak durmuşlardır. Bu sayede kendilerini belli koşul ve değerlerin, görüşlerin üzerinde gördükleri için eleştirel olma ve kalma üstünlüğünü tekellerine almaları mümkün olmuştur. Belli görüşleri siyasi olarak bir yere yerleştirme ve karşı çıkma ayrıcalığını ele almak istemişlerdir. Farklı amaçlara, farklı görüşlere karşı çıkmak mümkün olsa bile bunları geçersiz saymak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle Eleştirel Okul mensupları bu yönde hiçbir görüşe ve çıkarı reddetmeden ama bunların dışında kalarak, bu görüş ve çıkarların (sosyalist, faşist) getirdiği açmazların dışında kalmaya çalışacaklardır. Görüşlerinin kendi ülkelerinden çok Amerika'da değer bulması ve desteklenmesi bu nedenledir. Avrupa'da da bu açmazın getirdiği bir yılgınlık, yıkım ve geliştirilecek yeni ilişkilere bağlı olarak mevcut kimliklerden bağımsızlaşma konusunda bir eğilim vardır. Belli amaçlar, değerler, idealler giderek bir "akıl tutulması" olarak görülürken bütün bu amaçların, ideallerin, değerlerin giderek tarihin dışında

yeni bir görüşün savunuculuğuna geçmeleri zor olmayacaktır. Bu durumda sorunlar ve açıklamalar toplumlar arası ilişkilerden, tarihten soyutlanarak anlamlarını kendi içlerinde bulacaklar, kendi başlarına açıklanacaktır.

Kültürel çalışmalar mensupları gerçekte Marx, Durkheim, Weber ve çağdaşlarının getirdiği açıklamaları aşamamışlardır, bu nedenle çok tartışmaya onların görüşlerinin tartışmasıyla başlamışlardır. Batı için sorunların çok daha değişik biçimde ortaya koymanın mümkün olmaması, sorunların temelde aşılamaması nedeniyle uygulama ve kuram düzeyinde sorunlardan bağımsızlaşmak da mümkün olmamıştır. Marksizmin XX. yüzyıldaki yorumcularının pek çoğu “devlet sorunu”nu Marx ve Engels’ten farklı bir tarzda analiz etmişlerdir. Ancak onları aştıkları tartışmalıdır. Bütün bir XX. yüzyıl 230-40 yıllık fasılalarla sürekli yeni çağlardan söz edilmiş, XIX. yüzyılda ortaya çıkan bütünsel kuramların ve büyük kuramcılarının sonundan söz edilmiştir. Ancak temel ilişkilerde, Batı dünya egemenlik düzeninde ve Doğu’nun konumunda ve rolünde bir değişme / aşma söz konusu olmadığı için bu açıklamalardan vazgeçmek de mümkün olmamaktadır. Ancak Batı artık kendi üstünlüğüne güven duymaktadır. Bu güven içinde sosyoloji ve tarih Batı toplumlarının açıklaması ve savunması olmaktan uzaklaşarak olayları kendi içinde ve tek başlarına açıklamaya koşulacaktır. Sosyoloji ve tarih toplum açıklaması ve bilinçlenmesi olmak yerine tek tek olayların kavranması olunca verili dünya düzeni veya genel toplum işleyişi içinde bu tanımlamayı sağlamak yeterli görülecektir. Bu nedenle bütünsel kuram veya açıklamalar artık tartışma konusu olarak ele alınmamaktadır. Bu yönde tarih ve sosyolojide belli yöntem değişiklikleri Batı’nın genel düzeyde olayları tartışmak istemediğini veya sorunları olmadığını ve düzenin işleyişinden hoşnut olduğunun bir göstergesidir. Tarih araştırma konu ve sorunlarının bu yönde belirlenmesi ve sınırlanması (yöntemi) Batı düzenin ve işleyişinin mutlaklığına dayanmaktadır. Bu yaklaşımı benimsemediğimiz takdirde bizim için de kendi yaklaşımımızı, yöntemimizi belirlemek kaçınılmaz olmaktadır. Toplum olayları sadece davranışlarımızı belirlememektedir, bu olaylar önündeki tutumumuz da görüşümüzün biçimlenmesinde etkili olmaktadır.

XX. yüzyılın Batılı marksist yorumcularının pek çoğu marksizmi tarihsel boyutundan, materyalist tarih görüşünden soyutlayarak ele almışlardır. Marx’ta maddi üretim olgusu son derece merkezi bir çözümleme noktası iken, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı marksizmini temsil eden yorumcular ekonomik üretim süreçleri veya dünya egemenliği ve sömürü yerine iletişim temelli kitle kültürü, tüketim, totalitarizm vb. gibi konularla ilgilenmişlerdir. Bu çabalar Atlantik’in diğer tarafında Amerika’da yeni bir biçim aldığı gibi, İngiltere’de Birmingham Okulu’nun çabalarıyla da kolaylıkla bütünleşmiştir. 1960’lardan itibaren başta İngiltere olmak üzere Anglo-Amerikan *dünyada Kültürel Tarihçilik* furasına tanık olunmuştur. Bu alanda İngiltere’de Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu, Frankfurt Okulu’nun öncülüğünü bir başka düzeyde sürdürmüştür. Bugün başat olan eğilim kültürel tarihçiliktir. Eko-

nomik tarihçilik nispi olarak daha geri plana düşmüş gözükmektedir. Annales Okulunun yeni kuşak takipçileri de ekonomik tarihçilikten uzaklaşarak *Gündelik Yaşamın Tarihi*'ne yönelmişlerdir. Aynı paralelde farklılıklara/kültüre sayalı etnisite tarihçiliğinde ve sözlü tarih çalışmalarında görülen canlılık dikkat çekmektedir. Benzer bir şekilde, literatürde "*prosopografi*" olarak bilinen biyografik, birey odaklı tarihsel anlatılar ve kimlik eksenli anlatılar da okur-yayın dünyasında aşırı rağbet görmektedir. Tarih yazıcılığında haki-miyet kuran bu yeni eğilimin tarih yazıcılığı alanını ve konularını çeşitlendirdiği bir gerçektir. Bununla birlikte, bütünsel bakış açısının eksikliğiyle malul bu çalışmalar tarihi, tarihi gelişme ve değişmeyi anlamsızlaştırmaktadır. Bir yandan tarihe yönelik ilgide büyük bir patlama ama diğer yandan tarihsel belleğin yitirilmesi bir çelişki oluşturuyor. Tarihsel roman türünde, kişisel tarih anlatılarında (biyografi ve otobiyografi) ve diğer tarihsel anlatı türlerinde bir yayın patlaması yaşanmakta.. Tarih temalı sinema filmleri, TV dizileri büyük ilgi çekiyor. İnsanlar tarihle yatıp tarihle kalkıyorlar ama bir yandan da zihinlerindeki düne, bugüne ve yarına dair bir projeksiyon yok. Tam tersine bir tarihsizleşme, tarihin içinin boşalması, tarihin değersizleşmesi, tarihsizleşme ve belleksizleşme söz konusu. Bu çelişki ancak dünyanın içinde bulunduğu durumla anlaşılabilir. Küresel düzen/sizlik, her şeyin olduğu gibi tarihin de tüketilmesi gereken bir şey, bir meta haline getirmiştir. Tarih sorunların çözümünde etkili olmayan nostaljiye dönüşmüş, nostalji pazarlanabilir ve tüketilebilir bir nitelik kazanmıştır.

Sosyolojide veya tarihte kültürel çalışmalarda ele alınan temel sorunlarda kültüre dayalı konu bulmakta ve ayrıntı düzeyinde belli bilgilerin toplanmasında, dizilmesinde, kurgulanmasında bir sorunla karşılaşılmayacak, hatta birbirlerinin izleyicisi pek çok yazarın eksiklikleri tamamlamak için yaptıkları yeni çalışmalarla geniş bir literatürün oluşması da mümkün olacaktır. Kültür konusu üzerinde tartışmadan, kültürel çeşitliliği bir bütüne bağlamadan veya toplumun ve tarihin biçimlenmesini iletişime indirgeyerek sonsuz bir biçimde her konu tarih veya sosyoloji konusu olabilmektedir. Ancak bu çalışmalarda esas sorun kuramdan uzak oldukları için bu bilgilerden nasıl, nerde yararlanılacağına bilinmemesidir. Bu anlamda kültürel çalışmalar yapanların karşılaştığı sorun bu bilgilerden yola çıkarak ele alınan konulardan yararlanma ve uygulama alanında işe yarar sonuçlar çıkarılamamasıdır. Bu durumda yapılan çalışmaların bilimselliği de tartışmalı hale gelecektir. Bilimde amaç elbette belli bilgiler edinmek yanında elde edilen bilgilerin sistemleştirilmesiyle ele alınan konularda bir etkinlik sağlama becerisi ve kolaylığı beklenmektedir. Eldeki bilgilerin sistemleştirilmesi sonunda çıkarılacak sonuçların işe yarar ve sınırlı da olsa geçerli olması zorunludur. Bu zorunluluk söz konusu çalışmalara bilimsellik görüntüsü kazandırmıştır. Elbette bilimde işe yararlılık, geçerlilik tek ölçüt değildir ama (bilim ve toplum örgütlenmesinin birlikte gelişmesi nedeniyle) işe yarar olmayan bilimin gerekliliği de tartışmalıdır. Bu nedenle giderek kültür tarihçileri veya genel olarak kültürel

çalışmalar mensupları kendi alanlarını ve çabalarını akademiden ve bilimden ayırmaya çalışacaklardır. Bu yönde çabalarında egemen Batı dünya görüşünün ve düzeninin dışında kalan, ama yine de Batı-merkezli bir açıklama olan marxizmle ilişki kurmakta zorlanmamışlardır.

Her ne olursa olsun, Marx'ın XX. yüzyıl tarihçileri ve tarih yazımı üzerinde etkileri oldukça güçlüdür. Tarih disiplini alanında bu etkinin biçim ve özellikleri üzerinde yeterince durulmuş olmaması gerçekten ilgi çekicidir. Anti-marxist liberal tarihçiler kadar marksizmden beslenen tarihçiler de marksizmin tarih disiplinine yaptığı katkıları masaya yatırmaktan çekinmişlerdir. Bunda, birtakım çekincelerin rol oynadığını düşünmek zor değildir. Ancak marksizm, birbirinden oldukça değişik yorumlarıyla, XX. yüzyılda sadece sosyalist ülkelerde etkili olmamıştır. Kapitalist ülkelerde de güçlü bir Marx etkisi gözlemlenmiştir. Özellikle ABD, Fransa ve İngiltere'de Marksizm birbirinden farklı, ilgi çekici yorumlar kazanmıştır. Başka deyişle Marx'ın tarih görüşünün etkisi sadece marksist olduğunu iddia eden tarihçiler arasında görülmemiştir; genel bir etki söz konusudur. II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'de de bir Marksist tarihçiler kuşağı yetişmiştir. Bu çevre *Past and Present* dergisi etrafında bir araya gelmiş, daha sonra bu geleneği *New Left Review* çevresi sürdürmüştür. Eric Hobsbawm, Christopher Hill, E.P. Thompson, Raymond Williams, Maurice Dobb ve Perry Anderson İngiliz Marksist tarihçilerin başlıcalarıdır. Bu grup içinde özellikle Hobsbawm'ın güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Yeni bir tarzda biçimlenen kapitalist ekonomi ve buna bağlı olarak işçi sınıfının dönüşümü hakkında bu çevre içinde ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Thompson, Hobsbawm ve Hill gibi tarihçiler bir yandan bazı klasik Marksist kavramları reddederken, diğer yandan geçmiş ile bugün arasındaki bağa vurgu yaparak tarih teorisini yeniden analiz etmişlerdir. Ampirist tarih anlayışına bağlı olan bu çevreden mikro tarihçilik veya gündelik hayatın tarihi olarak bilinen eğilim ortaya çıkacaktır.

Yine İngiltere'de, Britanya Kültürel Çalışmalar okulunun ise ayrı bir gelişim serüveni vardır. Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi 1960'lı yılların başında kurulup 1970'li yıllarda kendinden söz ettirmeye başlayan bir okuldur. Çalışma konuları arasında özellikle medya kültürü, kültürel metinlerdeki sınıf, cins, ırk, etnik ve milliyet gibi konular vardır. Merkezin faaliyetleri Richard Hoggart'ın öncülüğünde kurulup Stuart Hall yönetiminde devam etmiştir. Özellikle Raymond Williams'ın çalışmalarıyla akademik alanda kendinden söz ettiren Britanya kültürel incelemeler okulunun temel teorik dayanakları Gramsci'nin "hegemonya" kavramı ve Althusser'in "Devletin İdeolojik Aygıtları" kavramlarıdır. Kültürü kabaca maddi üretim süreçlerinden ibaret olarak görmeyen bu yaklaşım, Marx'ın teorisinde ekonomiye içkin olan kültürün ve siyasetin önemine dikkat çeker ve bu yönde yorumlarla sınıf bilinci ve örgütlenmesi ve ideoloji konularında "ortadoks" marxizmden (dolayısıyla Sovyetler Birliğine ve yerel, ortadoks komünist partilerden, sendikalara, sınıfa doğrudan bağlılıktan) ayrılır. Elbette konunun gündeme

gelişi ile pratikte geçerli kazanması farklıdır, ama bu görüşlerin özellikle aydınlar üzerinde etkisi bu yöndedir. Bunda iki dünya savaşı sırasında da işçi sınıfının beklenenin aksine paylaşım savaşlarını doğrudan desteklemesi, verili düzene ortaklığı, düzene uyumu önemli bir rol oynamıştır. Gramsci, egemenliğin basitçe ekonomik alana dayanmadığını, ayrıca önemli siyasal ve kültürel unsurlarının da olduğunu savunmuştur. Benzer bir biçimde Althusser de, Marx'ın ekonomik belirleyiciliğinin sınırlarını genişleterek devletin kültürel yaşamdaki başat rolüne dikkat çekmiştir. Devlet, toplumun maddi üretim süreçleri üzerinde yükselen basit bir gölge olay değildir. Kapitalist toplum, yeniden-üretimini “devletin baskı aygıtları” ile olduğu kadar “devletin ideolojik aygıtları” ile sağlar. Devletin baskı aygıtları zor uygulamasına dayanırken, ideolojik aygıtları rıza üretimini sağlar ve ikna yolunu seçer. Böylece devletin hegemonyası toplumsal kültürün her alanına yayılır.

Kültürün tarihyazımının konusu haline gelmesi modernliğin gelişimiyle bağlantılıdır. XIX. yüzyılda Batı'da içi çekişmeler yanında Batı-dışı toplumlarla kurulan yeni ilişkiler nedeniyle etnoloji, folklor ve antropoloji çalışmaları kültürel alana giderek artan bir ölçüde ilgi duyulmasını beraberinde getirmiştir. Toplum içi çelişkilerin ötesinde toplumlar arası ilişki ve çıkarların belirleyicisi olması nedeniyle kültür yanında uygarlık kavramı da gündemdedir. Batı, yayılmacılığı sırasında karşılaştığı tarihsiz halklar ve sonrasında Doğu karşısında kendi uygarlık kimliğini baştan üstün ve tartışılmaz bir veri olarak gördüğü için tartışma kültür farklılıkları biçiminde sürdürülmüştür. XX. yüzyılda iktisadi farklılıklar temelinde tarihi ve toplumsal değişimin yönü Batı merkezli olarak tanımlanırken giderek kapitalizm iktisadi alanda tüm dünyada yaygınlaşırken farklılıkların sürmesi kültürel farklılıklar temelinde yeni açıklamaları gerektirmiştir. Batı dünya egemenliği/düzeninin dışına çıkmanın mümkün olmaması ama uyumsuzluk/farklılık toplumların tarihi özellikleri, kimlikleri veya kültürü ile açıklanmaya çalışılmıştır. Kültür, çeşitli anlamlar taşıyan geniş boyutlu bir kavramdır. Çağrışımları oldukça zengindir. Hem insanın bütün yapıp etmelerini kapsayan çok geniş bir kavramdır, hem de kimi zaman belirli toplumların kendi ulusal kimliklerini vurgulama çabasıyla anlam kazanan bir terimdir. Bunun ötesinde toplum içinde de farklı çıkarların ve çatışmaların, farklılıkların da olması nedeniyle çeşitlilik göstermektedir. Bu farklılıkları açıklamak da bir zorluk yoktur. Ancak esas sorun bu farklılıklara rağmen verili dünya düzenine uyumun açıklanmasıdır. Sosyoloji ilk ortaya çıktığında da egemen Batı düzeninin işleyişinin açıklanması konusuna tarihle ilişkili bütünsel kuramlar geliştirme ihtiyacı duymuştur. Giderek Batı içi sorunlar yanında Doğu toplumlarının yönetimi ve denetiminde sorunlar ortadan kalktığında bu işleyişin açıklanmasından da vazgeçilmiştir. Kültür kavramı XX. yüzyılda daha dar anlamda ele alınmaya başlanmış ve bağlı olduğu bütünden, tarihten ve sorunlardan bağımsız her şeyin kültür kavramı içinde kapsanması mümkün olmuştur. Örneğin “İngiliz işçi sınıfı kültürü”, “yeme-içme kültürü”, “kahvenin kültür

tarihi", "kokunun tarihi" vb. gibi. Toplum içi ve toplumlar arasında çelişki ve çatışmalar aşılmış olmamasına rağmen verili düzenin tartışmasız hale gelmesiyle artık sorun birey-toplum uyumu/ ortaklığı ve farklılığı olarak tanımlanmaya başladığında kültür konusu saç kesiminden tüketime, cinsellikten uyumaya, yeme-içmeden tuvalet kullanmaya kadar, gündelik yaşamın sıradan, çeşitli görüntülerinin bilgilerinin saptanmasına dönüşmüştür. Terimin bu dar anlamında yapılan bilimsel araştırmalar geçen yüzyılın ortalarında başlamış, tematikleri açısından gittikçe çeşitlenerek yaygınlık kazanmıştır. "Kitle kültürü", "klasik kültür", "popüler kültür" gibi ayrımların belirginleşmesinde öncülük kuşkusuz Frankfurt Okulu'na aittir. Frankfurt Okulu sosyal bilimlerde "kültürel incelemeler" alanının kurucu temellerini atmıştır. Kültürel incelemeler, Birmingham Çağdaş Kültürel Araştırmalar Merkezi'nin faaliyetleriyle daha farklı bir nitelik kazanmıştır. Üst seviyede empirik veri toplamayı da gerektiren bu kapsamdaki araştırmalar İngiltere'de bir grup yeni-Marksist tarihçi tarafından gündeme getirilmiş, daha sonra benzer araştırma yönelimleri ABD'de ve dünyanın diğer ülkelerinde daha güçlü bir biçimde görülmüştür. Şüphesiz kültüre ve kültür tarihine yönelik bu ilgi patlamasında, 1945 sonrası dönemde sömürge ülkelerin siyasal bağımsızlıklarına kavuşmaları ve kendi kimliklerini keşfetme çabasına girişmeleri de oldukça etkili olmuştur. İlginç olan nokta, kültürel tarih kapsamındaki araştırmalarda öncülük rolü oynayan ülkenin, yeryüzünde en çok sömürgesi olan İngiltere olmasıdır. Birmingham Çağdaş Kültürel Araştırmalar Merkezi'nin öncülüğü ile "Britanya kültürel incelemeler okulu" doğmuştur. Bu okulun çalışmaları sosyal bilimlerde, özellikle de tarihyazımı ve sosyoloji alanında hatırı sayılır bir dönüşümün habercisi olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısı boyunca kültürel araştırmalar dallanıp budaklanarak, birbirinden oldukça farklı paradigmalar ve araştırma modelleri ortaya koyarak gelişme gösterdi. Klasik sosyal teoride kültür ile toplum arasındaki bütünsel ve sistemli ilişkilere dikkat çekilmesine karşılık, bütüncül-sistemli yaklaşımlardan sakınan çağdaş radikal sosyal teoriler oldukça değişik nitelikte kültürel araştırma mecraları açmıştır. Gramsci, Frankfurt Okulu'nun bazı mensupları ve Althusser, klasik Marksist teoriyi yeniden yorumlayarak kültürün önemine ve ekonomik süreçlerden özerkliğine vurguda bulunan öncü nitelikte teorik çerçeveler ortaya koymuşlardır. Onların açtığı teorik patika üzerinde yeni-Marksist kültürel araştırma modelleri geliştirilmiştir. Marksist geleneğin dışında yeni-Weberci, yeni-Durkheimci, postyapısalcı ve feminist kültürel çalışmalar tarihyazımı alanını da derinden etkileyecektir. Yakın dönemde Batılı akademide boy gösteren toplumsal cinsiyet (gender) ve queer araştırmalarını da aynı geleneğin bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Kültürün kavranması için farklı sosyal teorileri kullanan, oldukça farklı kaynaklardan beslenmiş yaklaşımlar bulunmaktadır.

Britanya kültürel çalışmalarının öncekilerden farkı elit/seçkin kültür yerine avam-ast kültürü, sıradan ve gündelik hayata özgü pratikleri gündeme

taşımasıydı. Bu yaklaşım, 1960'lardan itibaren Üçüncü Dünya ülkelerindeki postkolonyal çalışmaların mantığını da şekillendirecektir. Kültür eksenli tarihyazımı, bir yandan tüketim toplumunun gündelik hayatı biçimlendiren karakterine uyum sağlamak ve kapitalist toplumun yeni yansımalarına dikkat çekmekle, diğer yandan da Batı dışı dünyayı da kurulan yeni düzene ekleme çabasıyla ilişkilidir. Böylece ekonomi, üretim, sınıf ve ulus eksenli eski tartışmalar sona erecek, popüler kültür, kitle-iletişimi, medya, alt-kültürler, gençlik kültürü vb. gibi konular öne çıkacaktır. XX. yüzyılın ortalarına dek Batı'da elitist bir kültür anlayışı egemendi. Yüksek aristokratik ve burjuva kültürü kutsanmaktaydı. En azından modern kültür ile geleneksel kültür arasında temelde bir karşıtlık yoktur. Batı'da yeni bir düzen ve yeni ilişkiler söz konusu olmasına rağmen Batı modern kimliği aristokratik, Hristiyan/dini geçmiş deneyleri de kapsamıştır. Esas ayrım Doğu ve Batı uygarlıkları arasındadır. 1950'lerden sonra gelişen yeni eğilim kimlik düzeyinde toplum ve toplumlar arası düzeyde farklılıklar sürmesine rağmen bu farklılıkların gelecekte ortadan her yönüyle ortadan kalkacağı görüşlerinin köktenci bir tarzda sorgulanmasını beraberinde getirdi. Tartışmalarda elbette öncelik Batı içi çelişki ve çatışmaların açıklanması ve düzene ortaklık konusuna verilmiştir. Kültürel okulun öncüleri, Richard Hoggart ve Raymond Williams kültürel çalışmalara farklı bir boyut kazandırmışlardır. Hoggart'ın ana akım kültürden sapma gösteren işçi sınıfı kültürü içerisindeki değişimleri inceleyen eseri ve Williams'ın kültürün toplumsal ve ekonomik değişimler karşısındaki yeni yansımalarını ele aldığı *Kültür ve Toplum* adlı kitabı işçi sınıfının kültürel biçimlenmesini akademik gündeme taşımıştır. Sonuçta artık milliyetçilik, ulus-devletler arası çatışmalar olsun, toplum içinde farklı sınıflar arasındaki çelişki ve çatışmalar olsun bunlar artık Batı dünya egemenlik düzenine temel bir tehdit olarak görülmeyecek, giderek sınıflar, uluslar veya sosyalizm ve milliyetçi dünya görüşleri veya toplum içi çelişki çatışmalar, farklı çıkarlar ortadan kalkmamasına karşın bireyin topluma ve düzene uyumu, alt-üst kültürler arasındaki geçişler olağan görülmeye başlanacaktır.

Britanya kültürel araştırmaları, Frankfurt Okulu'nun özellikle Amerikan kapitalizminin bir ürünü olan "kitle kültürü"ne yönelik eleştirel yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir. Britanya kültürel okulunun tarihsel incelemelerinde sınıf ve ulus gibi "büyük anlatı" unsurları kuşkuyla karşılanmış; daha kısmi, yerel ve sıradan konular kültürel çalışmalara dahil olmuştur. Bu akımın belirgin özelliği, yüksek kültür ile avam kültürü arasındaki ayrımı belirsizleştirmesidir. Altkültür ve sınıf çalışmaları, direniş ve altkültür pratikleri ile ilgilenmiştir. Bu ilginin kaynağını dönemin tarihsel özelliklerinden ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. Hem Richard Hoggart'ın hem de Raymond Williams'ın çalışmalarında sınıf kültürüne değer vermeleri tesadüf değildir. Onların sınıf ve ideolojiye yönelik erken dönem ilgisi, İngiliz toplumunun içinde yer alan sınıfın baskıcı ve sistematik etkilerinin yoğunluğundan ve 1960'lardaki sınıf eşitsizliği ve baskıya karşı olan ayaklanmalardan

kaynaklandı. Altkültür çalışmalarıyla Britanya kültürel çalışmaları günlük eylemin politik çerçevede yorumlanmasını sağlamıştır. Altkültüre ait tüm yaşımsal pratikler ve bunların ürünleri merkezin anlayışına göre birer direniş simgesidir. Her simge, altkültüre, hâkim kültür karşısında farklı bir kimliğin parçalarını oluşturur. Britanya kültürel incelemeler okulunun araştırma yönelimi ve metodolojisi daha önce dikkate değer görünmeyen konuların sosyal bilimlerin araştırma konusu haline gelmesinde etkili olmuştur. Çeşitli konulara oldukça farklı bakış açıları getirme imkanı doğmuştur. Ancak giderek bu çalışmalar sınıf kimliğinin ve bilincinin belirsizleşmesine doğru evrilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ve günümüzde egemen hale gelen kültürel çalışmalar iktisat temelli açıklamalardan ve özellikle Marxist-sosyalizmden bir kopuşu belirtmektedir. Başlangıçta altyapı-üstyapı ilişkileri biçiminde başlayan tartışma kültürün mutlaklaşmasıyla sonuçlanmıştır. Evrensel, bütüncü temalar ortadan kaybolurken yerel, özgün ve tekil olan öne çıkarılmıştır. Kültürel çalışmalarla birlikte geçmişte bilim-dışı, marj-dışı gibi görünen konuların gündeme gelmesi bir anlamda tarihten bağımsızlaşma ve uygarlıklar arası ilişkilerin ötesinde yeni ilişkiler temelinde (bu nedenle ekonomi yerine iletişim ve iletişim araçlarına üstünlük verilmesi) toplumu biçimlendirmeyi amaçlamaktadır. Kültürel çalışmalarda kültür tanımı bağlamı kendiliğinden menkuldür. Kültür “bütün bir yaşam biçimi” olarak tanımlanırken sınırsız öğeler arasında ilişkiler birbirini bütünlemek amacı taşımamaktadır. Tarihi birikim, deneyim ve özellikler günümüz ve gelecekle ilişki kurmadan gündeme getirilmektedir. Bunun ötesinde verili düzene teslimiyetçi-kendiliğindenliğin bir sonucu olarak şimdi mutlaklaştırılmaktadır. Kültürel incelemeler okulunun getirdiği farklı bakış açıları verili düzeni mutlaklaştırarak veya son sınırına kadar götürerek gündelik olana ait kültürün fetişleştirilmesine yol açmıştır. Bu yeni tarih anlayışı günümüz ABD eksenli yeni dünya düzenine uyumludur. Batı-dışı toplumlarda da bu antici-tarih anlayışının egemenlik kazanması getirdiği açıklamaların geçerli olmasından değil verili dünya düzenini aşacak yeni bir dünya görüşü ve örgütlenme arayışından vazgeçilmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde Doğu-Batı ayrımı ve çatışması geçmişe benzer, geleneksel biçimiyle gündeme gelirken tarih ve sosyolojide kültürel çalışmaların bu sorundan bağımsız / habersiz bir biçimde egemen olmasında bir terslik görülmüyorsa bu nedenledir.

Yakın geçmişe kadar akademik tarihçilikte popüler olan ırk, ulus, sınıf, uygarlık eksenli çalışmalar son zamanlarda bu yönde sorunlar ortadan kalkmış olmamasına rağmen gündemden düşmüştür. Bu yaklaşımın yerine din, etnisite, cinsiyet, gündelik yaşam, kültür vb. eksenli anlayışlar geçmiştir. Tarihyazımı, akademik alanın dışına taşarak, bütünsel ve genelleyci bakış açısını yitirmiş, ayrıntıya, ve tasvire değer veren, edebi söylemle bütünleşen, bir sistem ve çerçeveden yoksun, tarihyazımını sıradan anekdotlara indirgeyen bir konuma gelmiştir. Tarih anlayışının değişmesi sadece tarih disiplini ile ilgili bir sorunu belirtmemektedir. Sosyolojide ve tarihte, hatta edebiyattan

filolojilere, sanat tarihinden antropolojiye, hukuktan iletişime kadar çeşitli disiplinlerde etkili olan kültürel çalışmalar beraberinde toplumbilimlerinde yöntemle ilgili yeni sorunlar getirmiştir. Kültürün tanımı bile yapılamazken kültürel çalışmaların toplum bilimlerinin merkezine konması güümüz koşulları ve ilişkileriyle ilgilidir. Bunun yansıması sosyoloji ve tarih çalışmalarında ortaya çıkan yöntem değişikliği (yöntemsizlik) biçimindedir. Bu nedenle kültürel çalışmalar kendini disiplinler arası ilişkilerle değil disiplinler-ötesi veya disiplinler-dışı olarak (geçmiş tarihi birikimi önemsemeyen, horlayan antici bir tavırla) temellendirmektedir. Bu durum bütün toplumbilimleri disiplinlerini etkilemektedir. Esas tartışılması gereken budur. Belki sayıca daha fazla çalışma yapılıyor görünmesine rağmen, yeni bir arayış kaygısı olmayan, geçmiş literatürü önemsemeyen, birbiriyle ilişkili olmayan, konu ve problem seçimi önemsiz görünen, temel sorunları horlayan bu çalışmalar toplumbilimlerinin ve disiplinler arası ilişkilerin gereğinin de sorgulanmasını getirmiştir. Kültürel çalışmaların çoğunlukla akademi dışında belli projeler ve bunların finansmanı sağlayan kurumların desteği ile yaygınlaşması da üzerinde durulması, tartışılması gereken bir durumdur.

Türkiye’de kültürel çalışmaların disiplinler -ötesi/dışı olarak değişmesi sadece resmi tarih anlayışının değil tarih içindeki yerimizin ve rolümüzün değersizleşmesini, yerimizi ve rolümüzü tanımlayamaz hale gelişimizi belirtmektedir. Türkiye’de tarihin ve sosyolojinin temel konusu/problemi “Anadolu’nun Türkleşmesi” ve “Batıcılışma” Doğu-Batı ilişkileri içindeki bir değişimi belirtmektedir. Toplum ve tarihimizden günümüzde de sorunların çözümünde yararlanacağımız tarihi birikim ve zenginliğimiz bu yönde ortaya çıkmıştır. Günümüzde sosyolojide ve tarihte kültürel çalışmaların öne çıkmasıyla geçmiş tarihi birikimiz, zenginliğimizden faydalanmamız mümkün olmadığı gibi tarih ve sosyoloji bilimlerinin gelişmesinde etkili olmuş çeşitli açıklama ve problemler de önemli olmaktan çıkmaktadır. Toplum ve tarihimizle ilgili çeşitli konularda ortaya çıkan malzemeyi değerlendirecek, sınıflandıracak bir bakış açısı, problem olmadığı için eldeki malzeme de kullanılmaz yığına dönüşmektedir. Türkiye’de son dönem resmi tarih anlayışının biçimlenmesinde Ziya Gökalp’in getirmiş olduğu “*kültür-uygarlık*” ayrımı vardır. Bunun ötesinde Osmanlı’nın son döneminde yeni siyasal arayışlarımıza bağlı olarak toplum kimliğimiz de bu yönde tanımlanmıştır. Orta Asya Türklüğü ile geniş İslam toplumlarıyla bu yönde yeni bir bağ kurmuştur. Ziya Gökalp bu arayışları da “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*” olarak formüle etmiştir. Osmanlı’nın son döneminde ve yeni Türkiye’nin kuruluşunda da sorunların çözümü (tartışmalı olsa da) Doğu-Batı ilişkilerindeki yerimiz ve rolümüz çerçevesinde gündeme getirilmiştir. Kültürel çalışmalar bu yönde bir genel görünümü ve rolü tanımlamak veya eleştirmek yerine gündelik/anlık ilişkileri, teslimiyetçi-kendiliğindenliği mutlaklaştırmaktadır. Sosyologlarımızın ve tarihçilerimizin Ermeni sorunu, Varlık vergisi, Kürt sorunu gibi etnik konulara yönelmeleri, kimlik konusuna yaklaşımının de-

ğişmesi, Cumhuriyet tarihine ve Batılılaşma tarihine yönelik eleştirileri, giderek Anadolu'daki varlık nedenimizi açıklayamaz hale gelişleri sadece teorik veya ideolojik bakış açılarındaki değişiklikten kaynaklanmamaktadır. Tarihi gerçeklerle ilişkilerimiz bizim onlarla kurduğumuz ilişkiye ve bakış açımıza göre yeni bir biçim alması yanında günümüz koşulları ve ilişkileri tarafından da belirlenmektedir. Tarihin değersizleşmesi günümüz egemen ilişkileri içindeki yerimizin ve rolümüzün tanımlayamamak veya bu yönde dışlanmak anlamına gelmektedir. Kültürel çalışmaların konu ve problemlerinin geçmişte ele alınan konulardan farklılaşması, antici bir rol üstlenmesi veya siyasi konuların dışında da gündelik/anlık olayların tasvirine yönelmesi, aktarmacı, betimleyici, listeleyici çalışma biçimlerinin rağbet kazanması temel dünya görüşünün ve siyasetin küçümsenmesine dayanmaktadır. Kültürel çalışmaların kendisini tanımlamasındaki çekingenliğinin bir nedeni de budur. Bu nedenle kendisini anti-disipliner, disiplinler-ötesi, disiplinler-dışı olarak tanımlamaktan da çekinmeyecektir.

Son dönemde tarihyazımı alanında meydana gelen kayda değer gelişmelerden biri de kültürel çalışmalar metodolojisi ile ilişkili postmodern tarihyazımı tartışmalarıdır. Bu tartışmalar gerçeklik ile kurgu arasındaki sınırı ortadan kaldırmakta, tarihyazımını öyküden farksız kılmakta, tarihi bütünlüklü bir dünya görüşü oluşturmaya izin vermeyen kolektif bir anlatı olmaktan çıkarmakta, böylece tarihi değersizleştirmekte ve tarih bilincinin önemini yok etmektedir. Burada asıl sorun tarihin alanının disiplinlerarası bir nitelik kazanması, konularının zenginleşip genişlemesi, tarihin bir disiplin olmaktan çıkıp sınırlarının belirsizleşmesi değildir. Asıl sorun tarihin sıradanlaşması, akademi dışında popülerleşerek adeta bir endüstri halini alması, geçmiş-bugün-gelecek perspektifini yitirerek toplumun belleksizleşmesi, kendi kimliğini ifade edemez hale gelmesidir. Diğer bir deyişle anti-tarih anlayışının egemenlik kazanmasıdır. *Her şeyin tarihi, aslında hiçbir şeyin tarihidir.* Her şeyin tarihi, tarihin anlamsızlaşması, bugünün geçmiş ve gelecek bağının kopması, tüketilmesidir. Böyle bir tarih anlayışının toplumlar için bir tarih bilincini ifade etmesi bir yana, insanlığın bugünü hakkında bütünlüklü bir görüş oluşturmaları mümkün değildir. Bütünlükten uzak bir biçimde çeşitli olayların birbirinden bağımsız, yığın biçiminde ele alınması görünüşte bir genişleme gibi görünse bile gerçekte açıklama düzeyinde bir zenginlik ve genişlemeye, bütünselliğe izin vermemekte, giderek eldeki bilgiler sorunlar üzerinde etkili olmayan bir yığına dönüşmektedir. Sonuçta Doğu-Batı, toplum, sınıf, her düzeyde farklılıklar mutlaklaşıırken, tarihyazımının bu farklılıkları açıklaması ve sorunların çözümü yönünde geleceğe yönelik bir etkinliğe dönüşmesi mümkün olmamaktadır. Böyle bir tarih anlayışının sorunları olan ve bunları aşma çabasına yönelmiş toplumlar için bir yararı olmadığı gibi dünyanın birliği ve geleceği açısından da bir değeri yoktur.